

Dr.sc. Filip Škiljan

Srpsko narodno vijeće, Ilica 16, 10000 Zagreb

Kongres Srba u Hrvatskoj u rujnu 1945. godine

Sažetak: Autor u tekstu donosi informacije o Prvom kongresu Srba u Hrvatskoj koji je održan 29. i 30. rujna 1945. u Zagrebu. Kongres je zapravo bio predizborni skup na kojem su političari pozvali Srbe u Hrvatskoj da glasuju za republikansko uređenje ističući kraljev protudržavni rad. Specifičnost ovog kongresa je u tome što je okupio najveću masu Srba iz Hrvatske na jednom mjestu. Na kongresu je osnovan Glavni odbor Srba i donesena je Rezolucija od 19 točaka. Poslije prvog kongresa nikada više nije održan drugi kongres, a uloga Glavnog odbora Srba također nije ispunjena.

Ključne riječi: Srbi u Hrvatskoj; političke organizacije; 1945.

Ozračje srpskog nacionalnog nezadovoljstva pojavilo se 1943. godine, nakon pada Italije. Naime, Srbi su tada osjećali kako je Hrvatska ojačana pripajanjem Istre, a kako se od Srbije odcjepljuje Crna Gora i Makedonija. Predsjednik AVNOJ-a, dr. Ivan Ribar osjetio je to nezadovoljstvo u vrijeme svojeg boravka u Hrvatskoj 1943. godine. On je zaključio kako hrvatski partizani »malo previše ističu ZAVNOH, a premalo spominju AVNOJ«, a zamijetio je i »hladnoću i nezainteresiranost za borbu kod Srba«. Držao je da je to posljedica srpskog zamora i žrtava, ali i silnog zamaha koji su u pokret trenutačno unosili Hrvati. Ribar je smatrao da Srbi u Hrvatskoj nemaju političkih vođa, pa je zaključio kako bi u ZAVNOH-u što prije trebalo osnovati srpski pandan Izvršnom odboru HSS-a.¹ U listopadu je u Jajcu raspravljano o Ribarovom izvještaju, pa je CK KPJ odlučio da osnuje pri ZAVNOH-u Srpski oslobodilački klub. Odluka o Srpskom klubu vijećnika ZAVNOH-a formalizirana je u Otočcu 12. siječnja 1944. godine. Rade Pribićević je postavljen za predsjednika, Dušan Brkić za tajnika, a članovi Srpskog kluba, njih 41, bili su mahom komunisti. Premda je Ribar prvobitno predložio da se u ZAVNOH-u osnuje srpski pandan IO HSS-a, Srpski klub je zapravo bio nacionalna formacija Srba u ZAVNOH-u. U drugoj polovici 1944. i prvoj polovici 1945. godine Srpski se klub sve više ponašao kao srpska kvaziparlamentarna instanca s težnjom da rješava probleme Srba u Hrvatskoj. Član Srpskog kluba i jedan od organizatora pokreta u zapadnoj Slavoniji, Dušan Čalić, izrazio je početkom 1945. godine mišljenje da je Srpski klub po »broju premalen i po obliku preuzak da bi predstavljao srpski narod u Hrvatskoj«.² Stoga

¹ N. Kisić-Kolanović, *Andrija Hebrang, iluzije i otriježnjenja*, Zagreb 1996, 125.

² Više o događajima vezanim za Srpski klub vidi u: J. Pleterski, »Srbi u političkoj strukturi NOB u Hrvatskoj« u: *Naše teme*, 32 (4), Zagreb 1988, 787-808; M. Dakić, »Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a« u:

se planiralo osnivanje veće organizacije Srba u Hrvatskoj. U Šibeniku je u ožujku organizirano savjetovanje Srba iz Dalmacije na kojem je izabran Inicijativni odbor koji će se baviti organiziranjem Srba u Hrvatskoj. Upravo je Inicijativni odbor imao za zadatak da sazove Prvi kongres Srba u Hrvatskoj i da delegati na njemu izaberu Glavni odbor Srba koji će zamijeniti Srpski klub.

Tridesetog rujna 1945. godine održan je Prvi kongres Srba u Hrvatskoj, u glavnom gradu Narodne Republike Hrvatske Zagrebu. Ovaj kongres bio je »najveće i najveličanstvenije saborovanje srpskog naroda u Hrvatskoj u četiri stoljeća«, kako izvještavaju mahom sve tadašnje novine. Na kongresu je sudjelovalo 30000 delegata – predstavnika Srba iz svih krajeva Hrvatske. Već 18. rujna počele su pripreme za održavanje ovog kongresa. Naime, toga datuma je 18 istaknutih Srba iz Hrvatske, tj. Inicijativni odbor za stvaranje Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj³, u svojem Proglasu pozvao Srbe da stvore Glavni odbor Srba, ali i da glasuju za Tita na predstojećim izborima. »Neki stari reakcionarni preživjeli političari pojavljuju se danas ponovno. Oni govore da se boje za Srpstvo. A kada se srpski narod borio za svoj opstanak i slobodu, njih nije bilo. .. Narod koji se ionako borio u ratu i izvojevao pobjedu i oslobodjenje, zna i znat će u budućnosti da sam rukovodi svojim sudbinom.«⁴ Potom se ističe uloga Tita u oslobođenju zemlje. Već sljedećeg dana započinju pripreme za organizaciju samog kongresa. Svi okružni odbori Narodnog fronta i vijećnici Srpskog kluba (kojih ima 45) obaviješteni su o organizaciji i tehničkim problemima Kongresa.⁵ Očekivalo se da će kongresu prisutvovati 10000 Srba. Brigu za smještaj preuzeo je Narodni front Zagreb, dok je prehrana učesnika u dva dana kongresa, 29. i 30. rujna 1945. godine, osigurana u menzama raznih ustanova. Učesnicima kongresa odobren je besplatan prijevoz do Zagreba, a Akcioni odbor izdaje i kongresne značke za učesnike. Zbog velikih izdataka Vjesnik je pozvao »rodoljubivo gradjanstvo da otkupom

ZAVNOH 1943-1944, Zbornik: materijali s naučnog skupa održanog u Otočcu 2. i 3. listopada 1989., Karlovac 1990, 323-333.

³ Proglas Inicijativnog odbora su potpisali Rade Pribičević iz Petrinje, Dušan Brkić iz Obrovca, Stanko Čanica Opačić iz Tušilovića, Rade Žigić iz Korenice, Stevo Zečević iz jagodnje, Pavle Jakšić iz Vrginmosta, Dane Medaković iz Zagreba, Mile Počuča iz Divosela, Bogoljub Rapajić iz Korenice, Dušan Čalić iz Ratkovca, Branko Sučević iz Zagreba, Bogoljub Bratić iz Zagreba, Ilija Čuk iz Zrmanje, Kata Pejnović iz Smiljana, Dušan Popović iz Viškuplja kod Knina, Mićan Pribičević iz Dvora, Mileva Cetušić iz Kalnika i Branko Vukelić iz Drežnice. (*Vjesnik*, 19. rujna 1945, 1.)

⁴ *Vjesnik*, 19. rujna 1945, 1.

⁵ *Vjesnik*, 20. rujna 1945, 1.

znački i dobrovoljnim prinosima pomogne kongresu.«⁶ Vjesnik ponovo 22. rujna na prvoj stranici donosi propagandni tekst u kojem već u naslovu poziva Srbe iz Hrvatske da glasuju za republiku (tj. za Tita).⁷ Dana 23. rujna Vjesnik izvještava o tome kako se vrše pripreme za kongres u Zagrebu u svim dijelovima Hrvatske. Donose se izvještaji iz Karlovca, Osijeka, Daruvara i Pakraca gdje se biraju predstavnici za kongres te se organizira prijevoz kojim će učesnici doputovati do Zagreba.⁸ Tri dana kasnije, 26. rujna 1945. godine, Vjesnik donosi obavještenje da će se manifestacioni dio kongresa odviti u subotu navečer, 29. rujna, a da će tijekom nedjelje biti radni dio kongresa. Na kongres se očekuje da će doći i invalidi, ranjeni borci i vojnici, njih 6060.⁹ Kako se vrijeme održavanja kongresa približavalo, tako je broj članaka u novinama veći. Tako 27. rujna na prvoj stranici Vjesnika izlazi veliki članak o tome kako se Srbi iz cijele Hrvatske spremaju u velikom broju na kongres u Zagreb. Već se sada drže spontane pripreme, kite kamioni, prave transparenti za putovanje na kongres u Zagreb. Okrug Osijek zatražio je odobrenje da može poslati na ovaj kongres 3000 delegata. U Bjelovaru je održan predkongresni sastanak na kojem je predsjednik novosonovanog pododbora Prosvjete Dušan Manojlović istaknuo važnost odlaska na kongres i pozvao sve Srbe da ne glasuju za kralja i Mačeka, već da svoje glasove daju Titu na što su mu svi oduševljeno pljeskali i klicali. Uz to je rekao o samom kongresu: »Dne 30 rujna održat će se u Zagrebu kongres Srba, gdje ćemo se svi pokoloni sjenama naših palih heroja i izrazit ćemo zahvalnost našoj armiji«. Iz Bjelovara je potom izabrano 20 delegata za kongres, ali se s pravom predviđalo da će na kongres doći znatno više ljudi iz toga kraja. Slično je bilo i u Vukovaru gdje je javni tužilac za osječki okrug dr. Živojin Jocić govorio opet o kraljevom izdajničkom radu. Kada se spominje kakvo je raspoloženje na Baniji, onda

⁶ *Vjesnik*, 20. rujna 1945, 1.

⁷ Tako u naslovu stoji »Kongres Srba u Hrvatskoj bit će moćna manifestacija srpskog naroda za novu republikansku Jugoslaviju«, *Vjesnik*, 22. rujna 1945., 1. U zadnjem dijelu teksta poslana je poruka učesnicima Kongresa, ali i svim Srbima u Hrvatskoj. »Na predstojećem kongresu Srba izaći će ponosna čela predstavnici srpskih, borbenih, prvoustaničkih masa da kažu još jednom svoju riječ: Nećemo kralja i monarhije – zatirača srpskog naroda, zatirača ostalih naroda Jugoslavije! Hoćemo republikansku Jugoslaviju – bratsku zajednicu ravnopravnih naroda! Nećemo svoje vodje kukavice i izdajice, koji su nas ostavili u najtežim danima! Hoćemo za svoje političko rukovodstvo Glavni odbor Srba – najbolje srpske sinove, koji će zaista predstavljati junački srpski narod! Hoćemo Glavni odbor Srba, koji će biti snažan branič Narodnog fronta i jedinstva srpskih narodnih masa u čvrstoj zajednici s hrvatskim i ostalim bratskim narodima naše zemlje! «

⁸ *Vjesnik*, 23. rujna 1945, 1.

⁹ *Vjesnik*, 26. rujna 1945, 4.

novinari citiraju jednog starog seljaka iz Bijelih Voda: »Mislio sam, da Srbi neće imati onakove svoje manifestacije, kao što su pred nekoliko dana imali Hrvati, ali danas vidim i vjerujem u temeljituravnopravnost nas Srba s braćom Hrvatima. Narode, treba da svi idemo na taj kongres! « U okolici Petrinje čak su i Hrvati odlučili ići na kongres, budući da su njihovi susjedi Srbi sudjelovali na velikoj skupštini HRSS-a nekoliko dana prije, koja je također održana u Zagrebu. I u Varaždinu su izrečene slične parole, a pojedinci su davali primjere bratskog suživota Srba i Hrvata na Kalniku.¹⁰ Dana 28. rujna izlazi niz članaka o predstojećem kongresu. Toga dana objavljen je govor Rade Žigića, pukovnika, komesara II jugoslavenske armije, u kojem se veliča bratstvo i jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda. Žigić navodi primjere Oreškovića, Blaževića i Janjića koji su se borili za bratstvo i jedinstvo u Lici i na Baniji. Navodi i primjere srpskih sela koja su obranili hrvatski partizani (Bjelopolje kod Korenice) i hrvatskih koje su obranili Srbi (Ričice kod Gračaca). Žigić ističe kako su Kordunaši i Ličani prihvatili Hrvate iz Hrvatskog primorja kao izbjeglice, kako su Hrvati iz Moslavine i Pokuplja pomagali Srbima na Baniji, kako su Srbi pomogli Hrvatima iz Podlapače kod Udbine kada su im bili spaljeni domovi, kako Hrvati pjevaju pjesme Srbima Veljku Kovačeviću i Milanu Žeželju, a Srbi Hrvatima Većeslavu Holjevcu. Poruka teksta objavljenog u Vjesniku toga dana bila je kako »srpski narod mora biti zahvalan za svoj opstanak hrvatskom« i obrnuto i kako je i nakon rata nužna borba protiv velikosrpstva i velikohrvatstva. Potom slijedi napad na reakciju u izbjeglištvu (Mačeka i kralja), a u konačnici se ističe kako Glavni odbor Srba nije protuteža političkim organizacijama Hrvata u Narodnom frontu te kako Glavni odbor Srba ima za zadatak da radi na produblivanju i učvršćivanju bratstva i jedinstva s hrvatskim narodom.¹¹ Pripreme za odlazak na kongres i dalje traju, pa Vjesnik izvještava kako će iz daruvarskog kraja doći čak 10000 ljudi (??), iz Osijeka 3000, s Banije također 3000, iz Plaškog 700... Najavljuje se dolazak Hrvata, a bratstvo i jedinstvo se potvrđuje činjenicom da su stanovnici popaljenih sela u Hrvatskom primorju prikupili čak 5000 dinara da potpomognu kongres. Zagreb se također priprema za predstojeći kongres. Ukrašuju se izlozi, pripremaju zastave, ispisuju parole i transparenti, pripremaju stanovi i hrana za doček delegata. Navodno je već 15000 ručkova osigurano, a organizirana su i

¹⁰ *Vjesnik*, 27. rujna 1945, 1.

¹¹ *Vjesnik*, 28. rujna 1945, 1.

pjevačka društva koja će sudjelovati u manifestaciji (»Obilić«, »Lisinski« i »Jednakost«). Dogovoreno je da će toga dana izaći i »Izbor narodnih pjesama«. U tisku je toga dana izašao i intervju s već spomenutim Živojinom Jocićem, istaknutim članom Srpskog kluba i javnim tužiocem za grad Osijek. On ističe bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba i veli kako je već za vrijeme »Kraljevine Jugoslavije veliki dio našeg naroda bio svjestan štetnosti i neodrživosti monarhije i bivše dinastije«. Ističe kako su tada bila stanovnicima oduzeta sva demokratska prava i kako je kralj za vrijeme rata podržavao rad Draže Mihajlovića. Iza intrevjua članak donosi reportažu i riječi seljaka s Korduna i iz Like. Starac iz sela Mašvine kod Slunja izjavljuje kako »više nikada pokvarena gospoda neće moći nas Srbe iskorišćavati za ugnjetavanje naše braće«, a seljak iz Plaškog kaže o četnicima: »Za konzervu i za proju izdali su braću svoju«. ¹² Dana 29. rujna izlazi govor Stanka Čanice Opačića, ministra Narodne vlade Hrvatske. On kaže kako je kongres Srba u Hrvatskoj nakon dolaska maršala Tita u Zagreb, IV. kongresa Narodnog sabora Hrvatske, kongresa antifašističke omladine Hrvatske, kongresa AFŽ i velike skupštine HRSS-a šesti veliki događaj nakon oslobođenja grada Zagreba. Opačić Srbima poručuje kako dolaze u posjetu bratskom Zagrebu gdje ih očekuju Zagrepčani koji su ginuli rame uz rame s njima po šumama, koji su također bili vješani po banderama od Bregane do Svete Nedjelje i strijeljani u Maksimiru, koji su poslali 120 vagona robe za popaljena sela i koji su se obavezali obnoviti tri sela... Na taj način Opačić želi Srbima poručiti da ne krive Zagrepčane za ustaška nedjela koja su bila dirigitirana iz Zagreba. Dakako, Opačić ističe Titovu važnost, ali objašnjava kako Srbi Tita ne obožavaju kao neko nevidljivo božanstvo, već da su ga vidjeli u najtežim trenucima. U konačnici, kao i u prethodnim govorima, intervjuima i člancima poziva Srbe da 11. studenog glasuju za republiku »u kojoj će biti osigurani sloboda i demokracija i u kojoj narode ne nasljeđuje sin od oca, kao što to kralj Petar želi«. ¹³ Neposredno prije održavanja Kongresa Dušan Brkić, sekretar Srpskog kluba održao je na zagrebačkoj radiostanici govor. Povijesni pregled srpskih stradanja Brkiću je uvod kako bi mogao upozoriti da još uvijek ima tragova reakcije narodnooslobodilačkoj borbi i kako je ona jako opasna za bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba. Brkić je u govoru jasno dao do znanja da je kongres zapravo predizborni

¹² *Vjesnik*, 28. rujna 1945, 2.

¹³ *Vjesnik*, 29. rujna 1945, 1.

skup na kojem će Srbi iz Hrvatske dati zavjet za pobjedu Narodnog fronta na predstojećim izborima. Brkić u govoru neskriveno podilazi Srbima u Hrvatskoj sa sela, budući da su oni podnijeli najteže gubitke u ratu i budući da je njih u Hrvatskoj brojčano najviše. Poziva sve Srbe iz Hrvatske da se odazovu ovoj manifestaciji, budući da će na njoj biti izabran Glavni odbor koji će zamijeniti Srpski klub vijećnika Narodnog sabora Hrvatske. Brkić pri tom kaže: »Glavni odbor Srba je slobodna i široka politička organizacija. Ona je slobodna radi toga što izbor u to političko rukovodstvo nije vezan za neke rokove. Na izbor drugova u Glavni odbor ne utječu sporedni momenti i uslovi. Članove Glavnog odbora biraju isključivo Srbi. Ti članovi mogu biti izmijenjeni kad god to narod želi i hoće. Glavni odbor Srba je političko rukovodstvo Srba u Hrvatskoj. Zato će on i rukovati i starati se za politički, ekonomski, kulturni i socijalni napredak Srba u Hrvatskoj.«¹⁴ Iako je razlog okupljanja Srba u Zagrebu navodno izbor Glavnog odbora Srba, zapravo je krajnji cilj pozivanje Srba u Hrvatskoj da glasuju protiv kralja, a za Tita. Borba izvještava 1. listopada, dakle dan nakon održavanja kongresa, ovako: »Zagrepčani su okitili svoje kuće hrvatskim i srpskim zastavama da i na taj način istaknu bratstvo Srba i Hrvata...«¹⁵ Toga dana prolazile su ulicama Zagreba povorke delegata iz Like, Banije, Korduna i Slavonije. Politika piše ovako: »Prvi kongres Srba u Hrvatskoj pretvorio se u veličanstvenu manifestaciju bratstva i jedinstva naših naroda. Još se nije stižalo uzbuđenje i oduševljenje Zagrepčana povodom veličanstvene skupštine HRSS-a pre dve nedjelje, a već je opet Zagreb u novom narodnom slavlju.«¹⁶ Vjesnik donosi izvještaj na dvije i pol velike strane. Govori Stanka Čanice Opačića, Rade Žigića i Dušana Brkića preneseni su u cjelini, a objavljeni su i pozdravni telegrami Maršala Tita, Andrije Hebranga¹⁷, te pozdravni brzojavi s kongresa Maršalu Titu i Vijeću ministara vanjskih

¹⁴ *Srpska riječ*, 27. rujna 1945., 1. Nažalost broj Srpske riječi koji je izašao neposredno nakon Kongresa, a koji je najvjerojatnije bio posvećen čitav Kongresu ne posjeduje ni Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, ni Hrvatski državni arhiv, ni Srpsko kulturno društvo »Prosvjeta« (tj. Centralna biblioteka Srba u Hrvatskoj), ni Knjižnice grada Zagreba, pa do toga vrijednog izvora nisam uspio doći.

¹⁵ *Borba*, 1. listopada 1945., 4.

¹⁶ *Politika*, 1. listopada 1945., 1.

¹⁷ Hebrang je u vrijeme Kongresa bio u Beogradu, ali sudeći prema detaljima u vezi s organizacijom kongresa, nije s ravnodušnošću pratio razvitak srpskog nacionalizma, koji je donekle ispoljio u pripremama za kongres. Slijedeći kazivanje zagrebačkog slikara Ede Murtića planirano je da glavni zagrebački trg 1945. godine bude ukrašen golemim platnima visokim dvedeset do trideset metara s prikazima srpske nacionalne povijesti (Krunjenje cara Dušana, Seoba Srba...). Slikarski projekt inicirao je osobno član CK KPH Dušan Brkić, uputivši Murtića u Beograd po slikarski materijal. Murtić je smjesta potražio Hebranga,

poslova u Londonu.¹⁸ Uz Srbe su na Kongresu sudjelovali i mnogobrojni delegati Hrvati iz čitave Hrvatske. Prisustvovali su mu predstavnici Narodnog fronta Hrvatske¹⁹, delegati Narodnog fronta Jugoslavije i Srbije²⁰, delegati Narodnog fronta Bosne i Hercegovine²¹, delegati Narodnog fronta Crne Gore²² i Narodnog fronta Slovenije²³. Uz predstavnike Narodnih frontova na Kongresu su bili i predstavnici Gradskog NOO-a Zagreb, general-majori Jugoslavenske armije i mnogobrojni predstavnici raznih drugih uglednih institucija²⁴. Prije 17 sati poslije podne prostorije Zagrebačkog Zbora, gdje se održavao Kongres bile su već pune delegata. Velika sala bila je ukrašena parolama »Čuvajmo i unapređujemo borbene srpske tradicije i srpsku kulturu! Živeo Narodni front! Živjelo bratstvo i jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda! Na izborima ćemo pokazati da znamo čuvati ono što smo stekli u borbi i patnji! Živjela republika!.« Politika piše: »Oko pet časova po podne ogromne izložbene dvorane i sve prostorije Zagrebačkog zbora bile su ispunjene masom od nekoliko desetina hiljada naroda, dok su nove povorke još uvek stizale na zborište. Najveća izložbena dvorana, iz koje se megafonima prenose govori po čitavom području Zagrebačkog zbora, svečano je ukrašena jugoslovenskim, srpskim i hrvatskim zastavama, a iznad govornice je velika slika Maršala Tita.«²⁵ Kongres je kratkim pozdravnim govorom otvorio potpredsjednik Vlade NR Hrvatske Rade Pribićević, a nako njega je riječ uzeo Vladimir Nazor koji je između ostalog rekao: »Vi se sad nalazite u Zagrebu, u onom Zagrebu iz koga su prije nekog vremena išla zalaganja da

a Hebrang je Brkića u telefonskom razgovoru uvjerio da odustane od ovog projekta. (N. Kisić-Kolanović, *Andrija Hebrang, iluzije i otriježnjenja*, Zagreb 1996, 127).

¹⁸ *Vjesnik*, 1. listopada 1945., 1. Od Vijeća ministara se traži vraćanje Istre Jugoslaviji.

¹⁹ Predstavnici Narodnog fronta Hrvatske bili su predsjednik Narodnog sabora Vladimir Nazor, predsjednik Narodne vlade Hrvatske dr. Vladimir Bakarić i potpredsjednik vlade i predsjednik Izvršnog odbora HRSS Franjo Gaži te ministri dr. Mladen Iveković, Dušan Čalić, Jurica Draušnić i Vicko Krstulović te monsijor Svetožar Rittig.

²⁰ Predstavnici Narodnog fronta Jugoslavije i Srbije bili su članovi Savezne vlade Stevan Zečević i Frane Frol, potpredsjednik Narodne vlade Srbije Stanislav Bošković, , ministar narodnog zdravlja dr. Uroš Jekić, sekretar Narodne skupštine Srbije dr. Milovan Vljaković, sekretar Narodnog fronta Dražo Marković, sekretar Srpske republikanske stranke Vlado Simić, članovi Narodnog fronta Beograda Milan Živanović, Milorad Vujičić, Branko Kapić, Branko Veljković i Živka Stanojević.

²¹ Narodni front Bosne i Hercegovine predstavljali su članovi Predsjedništva Bosanske federalne vlade dr. Vaso Butozan i Dušan Ivezić.

²² Narodni front Crne Gore zastupao je general-major Veljko Kovačević.

²³ Delegacija Slovenije je prisustvovala pod rukovodstvom dra Marijana Hlačina.

²⁴ Među tim značajnim institucijama spomenimo samo Vojnu misiju Sovjetskog Saveza na čelu sa pukovnikom Rakom, Sveslavenski komitet pukovnika Močalova i ukrajinskog pjesnika Riljskog i predstavnika bugarskog Otečestvenog fronta Atanasova.

²⁵ *Politika*, 1. listopada 1945., 1.

vas se istrijebi. A vi ste živi, vi ste sad tu i održavate kongres. Sve je to uspješno i lijepo, kao i svrha zbog koje ste se vi ovdje sastali. Koliko razumijem stvar, vi ste se ovdje sastali ne samo da se afirmirate nego da pokažete da vas ima, da ste tu i da se bez vas ne može računati. Vi ste se tu i sastali da budete skupa s Hrvatima, da budete u Zagrebu koji je prijestolnica ne samo Hrvata koji ovdje žive u Hrvatskoj, nego i Srba koji žive u Hrvatskoj. Skupa ima da živimo i ako nam Bog bude dao sreće skupa ćemo ovdje prostrti stol, da uza nj svi skupa sjednemo. Za tim stolom sjedićemo kao ravnopravna braća, sjedićemo jedni uz druge. Vi ste proveli strašne dane i nesreće, koje su prošle, znači da se nešto bitnog i kod Srba i kod Hrvata izmijenilo i da su nastale sasvim nove prilike, da je nastalo novo doba. Vi ćete sutra vijećati i raspravljati o starim krvavim ranama koje ste u toku istorije izliječili, pravićete planove za budućnost, vi ćete još jednom potvrditi ono bratstvo koje je nastalo između Srba i Hrvata. Vi ćete raspravljati zaključke o vašim moralnim i materijalnim potrebama, ali ono što je sada najvažnije jest svrha da se privijemo još više jedni uz druge. Produbljenje ovih osjećaja za zajednički rad i potpuno bratstvo glavna je svrha ovoga Kongresa. To je glavni značaj ovoga događaja, da ste se vi tu skupili s nama i da se osjećate kod nas kao u svom domu...«²⁶ Uz to Nazor je istaknuo kako je važno da Srbi u Hrvatskoj glasuju za republiku, budući da su se izbori trebali održati vrlo brzo. Dušan Brkić, ministar pravosuđa federalne Hrvatske također je kao i Nazor govorio o ravnopravnosti Srba i Hrvata, a potom se osvrnuo na povijesne činjenice. Naime, Brkić je podvukao da je 27. mart 1941. godine jedna od »najsvetlijih tačaka u istoriji naših naroda«.²⁷ Brkić je očito time želio istaknuti Srbima u Hrvatskoj da su upravo komunisti povelili borbu protiv okupatora već tada. Najvažniji propagandni dio Brkićevog govora je svakako bio ovaj: »Kada smo bili u najtežem položaju otkako istorija pamti, kralj je pobjegao. Kada su nas mučili na hiljade i ubijali, kralj je rekao: Mirovati i čekati. A kada smo u beskompromisnoj borbi stekli priznanje i divljenje čitavog sveta, kralj je i nadalje bio najverniji suradnik okupatora. Kada je naš narod izvojevao slobodu, bratstvo i jedinstvo, kralj je bio inicijator i organizator bratoubilačkog rata. Za izdajnički rad četničkih bandi, za ubijanje narodnih boraca, za paljenja i rušenja sela, kralj je delio odlikovanja svojim četničkim oficirima i vojvodama. A sada, posle

²⁶ *Borba*, 1. listopada 1945, 4.

²⁷ *Politika*, 1. listopada 1945, 1.

oslobođenja zemlje, kada je u toku izgradnja, kralj je protiv tekovina narodnooslobodilačke borbe, kralj je protiv zemlje i naroda i radi sve za svoje mračne ciljeve. Zbog svega toga srpski i hrvatski narod su protiv kralja, a za republiku. U borbu nas je poveo Tito, kroz bitke i okršaje bili smo s njim. Njegov veliki lik nam je lebdeo uvek pred očima. S njim smo i do pobjede došli. Pod njegovim rukovodstvom koraćaćemo i dalje čvrstom verom u našu srećniju budućnost.«²⁸ Brkić je potom govorio o Kongresu Srba na kojem su Srbi došli izglasati svoj Glavni odbor, koji će biti rukovodstvo široke političke organizacije Srba u Hrvatskoj i koji će stajati na čelu narodnofrontovske masovne organizacije Srba u Hrvatskoj. Završio je, logično, pozivom na izbore 11. novembra, kad će »svi poštenji ljudi doći da se u što većem broju izjasne za republikanski oblik vladavine«.²⁹ Osim Brkića i Nazora na kongresu su govorili Mate Jerković, Kata Pejnović, Dušan Čalić, Dane Medaković, Stanko Opačić, Bogoljub Rapajić, Tode Ćuruvija, Milan Vukmirović, Ilija Ćuk i Franjo Gaži.³⁰ Dva dana nakon održavanja kongresa, 3. listopada 1945. godine u Vjesniku izlazi osvrt na kongres uz ilustraciju na kojoj su prikazani Draža Mihajlović i kralj Petar. Mihajlović kralju Petru govori: »Veličanstvo, i Srbi iz Hrvatske su se izjasnili za republiku«. Petar odgovara Mihajloviću: »Vidiš što se događa kad nema žandara?«.³¹

Kongres je formirao Glavni odbor Srba, a u okviru Glavnog odbora formirani su sekretarijat koji je brojao 7 članova, izvršni odbor koji je brojao 54 člana i plenum koji je brojao 321 člana.³² Na Kongresu je donesena i Rezolucija koja se sastoji od 19 točaka.³³ U njoj je istaknuta potreba čuvanja jedinstva srpskog naroda u političkom i kulturnom životu, bratstva i jedinstva između hrvatskog i srpskog naroda, bratstva i jedinstva između svih naroda Jugoslavije, tekovina NOB-a i uspomena na žrtve u oslobodilačkom ratu. Rezolucija također donosi i izricanje osude kralju, četnicima i ustašama, potrebu za održavanjem srpskih institucija kao što su Srpske zemljoradničke zadruge i »Prosvjeta, a u nekoliko točaka se izriče zahvalnost i priznanje Crvenoj armiji, Komunističkoj partiji Jugoslavije, Jugoslavenskoj armiji, bratskom hrvatskom narodu i maršalu Titu.

²⁸ *Politika*, 1. listopada 1945, 2.

²⁹ *Politika*, 1. listopada 1945, 2.

³⁰ M. Dakić, »Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a« u: *ZAVNOH 1943-1944, Zbornik: materijali s naučnog skupa održanog u Otočcu 2. i 3. listopada 1989.*, Karlovac 1990, 330.

³¹ *Vjesnik*, 3. listopada 1945, 2.

³² Popis svih članova vidi u: *Prosvjeta – kalendar*, Zagreb 1946, 290-294.

³³ *Prosvjeta – kalendar*, Zagreb 1946, 5-6.

Kongres Srba u Hrvatskoj, kao i velika skupština HRSS-a, održana dva tjedna prije kongresa, imali su zapravo funkciju masovnih predizbornih skupova. Govornici se na tim manifestacijama nisu ni trudili to sakrivati. Na taj se način, ujedno, željelo Srbima iz Hrvatske pokazati kako su, kao što stoji u Deklaraciji o osnovnim pravima naroda i građana demokratske Hrvatske donesenoj na Trećem zasjedanju ZAVNOH-a u Topuskom, hrvatski i srpski narod potpuno ravnopravni. Masovnost same manifestacije ne začuđuje, budući da su pripreme i novinska propaganda bile prilično intenzivne. Cilj manifestacije bio je pokazati kako od sada Srbi i Hrvati žive u bratstvu i jedinstvu što se u svakom govoru isticalo. Vjerojatno je to isticanje bratstva i jedinstva bilo još potrebnije te 1945. nakon ustaških zločina nad Srbima, ali i nakon partizanskih zločina nad Hrvatima tijekom Drugog svjetskog rata. Isticanje trulosti monarhije i izdajničkog rada kralja Petra u inozemstvu također je bila jedna od važnijih tema na kongresu. Iako su govornici konstantno isticali kako gotovo više nema reakcije u Jugoslaviji, sasvim je očito da nisu u to bili sigurni kada su toliko napadali dinastiju i kralja i toliko pozivali stanovništvo na izbore 11. studenog.³⁴ Nakon ovog prvog kongresa Srba u Hrvatskoj nikada više nije sazvan drugi. O djelovanju Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj također se jedva nešto može reći, a također nije sasvim jasno kada je prestao djelovati. Za zaključiti je, dakle, da je kongres imao zapravo samo momentalnu funkciju, tj. da je motiv održavanja kongresa bila predizborna kampanja koja je trebala pokazati privrženost Srba republici, Narodnom frontu i u konačnici Josipu Brozu Titu³⁵.

Summary: Author in the article brings pieces of information about the First congress of Serbs in Croatia which was organized in September 1945 in Zagreb. Congress was preelection campaign where politicians appealed to Serbs to vote for republic not for monarchy. On this congress were 30000 Croatian Serbs. On congress was established central committee od Serbs and was approved resolution. After the first congress Croatian Serbs never organized the second congress and the function of the central committee wasn't realized.

Key words: Serbs in Croatia; political organizations; 1945.

³⁴ Na izborima 11. studenog 1945. godine u Hrvatskoj je sudjelovalo 1,905, 429 birača (91,77% upisanih), apstiniralo je 8,23% biračkog tijela (170.662 birača). Lista Narodne fronte dobila je 91,52% glasova, a u kutiju bez liste palo je 161.632 glasa (kuglica) (8,48% izašlih na izbore). (K. Spehnjak, *Javnost i propaganda, Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Zagreb 2002, 132).

³⁵ O kongresu Srba u Hrvatskoj pisao je Momčilo Diklić u knjizi *Srpsko pitanje u Hrvatskoj 1941.-1950.*, Beograd 2004, 238-245. U djelu je dao pregled događanja i svoj pogled na rad kongresa.

